

Б. Барвінський.

Історичні права.

~~30784~~

Д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ,
дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Історичні права україн- ського народу до його :: народнього імени ::

□ □ □

~~168333~~

ВІДЕНЬ — КИЇВ, 1918.

і Адольфа Гольцгавзена у Відні.

T3(24hr)

06, 10

30784.

Боротьба за народне імя.

(Русь — Україна.)

367.
Ледви чи є на світі, крім українського народу, другий народ, якому довело ся би вести боротьбу за своє народне імя, якому важив ся би хтонебудь заперечувати права до його народнього імени. А бореть ся наш народ за своє імя не від нині тай не від учора: се боротьба цілих століть, цілих людських поколінь!

Отся боротьба українського народу за своє народне імя почала ся вже з половини XIV. століття, з хвилею упадку його державного життя. З Київської землі та з її осередку, Києва, вийшло старе історичне імя нашого народу й його земель: «Русь, Русин, русь-кий». І хоч ще довгі часи, бо ще й в XI—XII. ст. звязуєть ся се імя лише з Київщиною, вже в XII. ст. починає проявляти ся свідомість, що «Русь» се усі землі нашого народу в противенстві до північних та східних земель,

Київська перша
наукова бібліотека

223

1
168333

заселених вправді близько спорідненими племенами тої-ж самої східно-словянської галузи, до якої належить і наш народ, з котрих одна-че витворив ся, на зовсім інших умовах розвитку, зовсім окремий московський народ.

І над сими племенами запанували наші київські князі, несучи поміж них світло Христової віри й освіту. Повстали там численні князівства, але спільного народнього імені сі землі не мали: кожда з них звала ся своїм власним іменем. «Русь» се була для північних літописців Київщина і її протиставлять вони під сим іменем виразно своїм землям. Та стало ся так, що, як висловив ся наш знаменитий історик Микола Костомарів, нашому народови «загарбано його народне ім'я».

Около сього часу, як Київ упав остаточно під ударами татарської орди (1240 р.), в північно-східній стороні прийшло до великого значіння одно з тамошніх князівств, Московське князівство зі своїм осередком Москвою та стало єдинити під своєю владою інші князівства. В хвилі, як у першій пол. XIV. ст. тратить свою самостійність остання частина давньої Руської держави, Галицько-волинське князівство (яке дістало ся під владу Польщі й Литви), московські князі, вважаючи себе спадкоємцями колишньої Руської держави як потомки київських князів, підписують ся

вже «великими князями всеї Русь». Що більше, московські князі стали вважати свої землі властивою, старшою Русю. Тоді то вирінає вперше на означення північно-східних земель імя «Велика Русь», а на означення усіх земель нашого народу імя «Мала Русь». Але означування усіх земель нашого народу іменем «Мала Русь» не має ніякої основи. В противенстві до цілости Руської держави, витвореної київськими князями, «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. Галицько-волинська держава *).

Серед нашого народу була сильно закорінена свідомість, що його землям прислугує виключне право до імени «Русь». Бо не з Москви, а з Києва вийшло се імя, бо не Москва, а Київ мав стати по словам одного з наших перших князів, Олега, «матірю руських городів». Сю виключність права нашого народу до імени «Русь» різко підчер-

*) Останній її князь Болеслав-Юрій II підписував ся: „з Божої ласки природний князь усеї Малої Русь“, а се відповідає иншому його підписови: „з Божої ласки князь Руської землі, Галичини і Володимирії“. Польський король Казимир Вел. підписував ся „королем Польщі і Малої Русь“, що означало Галичину й Волинь, бо лише ці часті колишньої Руської держави були в його посіданню. А й з виданого у Відні 1772 р. австрійським правительством „Вступного виводу прав Угорщини до Малої Русь і Поділля“ бачимо, що не до усіх земель нашого народу відносять ся імя „Мала Русь“.

кує галицький літописець XIII. ст., називаючи галицько-волинського князя Романа Мстиславича «самодержцем всеї Руси» через се, що він в останнє зібрав у своїх руках майже всі землі нашого народу. Память про се жила ще й в часах Козаччини, бо й Хмельницький називав себе «руським самодержцем» або «Гетьманом Запорозького війська і всіх Русий», маючи тут очевидно на увазі землі нашого народу. Нашого стародавнього народнього імени «Русин», що ще почавши з X. ст. приходить в договорах наших князів з Греками, в «Правді Руській» і в нашій найдавнішій (т. зв. Несторовій) літописі, московський народ не знає зовсім: там люде кажуть про себе «я русскій». Ї се очевидно скорочене «русскій человекъ» і вказує не на руське походження московського народу, а на його колишню приналежність до Руської держави, на спільність віри й книжності, занесених там з Руси. Ще до кінця XVII. ст., а навіть і в XVIII. ст. воліли західні народи Європи вживати для земель московського народу імени Московщина в противенстві до імени Русь, на означення земель нашого народу під володінням Польщі й Литви. А син царя Івана Грізного, Федір (1584—1598) називав себе «царем і великим князем Московської Росії».

Скоро одначе московський народ загарбав нам наше народне ім'я «Русь», «руський», наш народ у почуванні своєї відрубності став уживати нового імені, хоч зарівно стародавнього, як тамто: свої землі став він звати «Україною», а себе «Українцями», «українським народом» *).

Вже в XII. та XIII. ст. «Україною» звалися в наших літописях пограничні землі українського народу (н. пр. Переяславщина, галицьке Поднізє й Забуже). Вправді й у Московщині звалися пограничні землі «Україною», доля судила одначе так, що підчас коли деінде се ім'я не вийшло ніколи поза значінне погранича, звязалося воно протягом часу тісно й виключно з землями нашого народу. «Україна» стає у нашого народу чимсь незвичайним, чимсь живим, що вміє плакати над своєю недолею. В наших літописях, народніх піснях і инших творах нашого письменства читаємо, як Україна «стогне», «журить ся», «сумує й оплакує», «ляментує» і т. и. Видно з сього, що нашій «Україні» судилося стати чимсь більше, ніж звичайним пограничем. Вже в XVI. ст. усталюється ім'я «Україна» й приходить на означенне

*) Звертаємо увагу на наголос. Має бути: Україна, Українці, український а не: Україна, Українці, український, як хибно вимовляють у Галичині.

середнього та нижнього Подніпров'я. І якраз се замітне, що як колись в княжих часах з Київа розширило ся на всі землі нашого народу імя «Русь», так само в часах Козаччини розширило ся звідти імя «Україна». Для князя Олега був Київ «матір'ю руських городів», для козаків був він «серцем України*).

Рішучий зворот у розумінню значіння імени «Україна» спричинили війни Хмельницького: народ став почувати себе великою одиницею й відчувати спільну приналежність поодиноких земель. «Україна» в сїм часі для нашого народу се вже не якесь пограниччє, не Подніпров'є, а усї його землі аж по Вислу. Се видно виразно з усїх сучасних народніх дум та пісень: в них границею між Польщею й Україною є ріка Висла, поза яку втікають прогнані козаками Поляки й Жиди та звідтам «поглядають на Україну». Так само в деяких сучасних творах нашого письменства границею України є Висла. В одній вірші з XVII. ст. прославлено запорожське військо за се, що очистило «Україну» з Ляхів і Жидів аж по Вислу. А в віршованій драмі з 1728 р. «Милость Божія» виступає «Вість» та звертаєть ся до «України» зі сло-

*) В письмі з 1711 р. до Туреччини писали вони: „Як чоловіки без душі, так Україні годі жити без Київа“.

вами, що Хмельницький «по Вислу границю тобі закопав».

Цюгляд нашого народу, що його землі простягають ся до Висли («Колись наші діди над сією річкою козакували», як співаєть ся в сучасній народній пісні), опертий на старій пам'яті, сягаючій Х. ст., яка не завмерла й в XVI. ст., а віджила в XVII. ст. в часах Хмельниччини*), з сею ріжницею, що відтепер імя «Русь» стало то ж самим з іменем «Україна», а навіть почало останньому уступати місця. Хмельницький відгрожував ся перед польськими послами загнати Поляків за Вислу, а в Україні (значить ся від Висли) не мало бути «ні одного князя ні шляхтича». До сього мала йому допомогти українська чернь, що жила «по Люблин, по Краків». Гетьман Виговський говорив про «права цілої ста-

*) В записи Оди, вдови польського князя Мешка I., з 995 р. означено границі Руси аж по Краків. Німецький історик Герберштайн у своїм творі з 1549 р., а польський канонік Красінський в творі з 1574 р. подають, що границі Руси сягали Карпатських гір недалеко від Кракова. В договорі Хмельницького з угорським князем Раковієм з 1657 р. згадані „города по Вислу ріку, в яких жили руські люди благочестиві і церкви були“, в шведсько-українським договорі з 1657 р. говорять ся про „границі і межі запорожського війська не тільки до ріки Висли, але аж до границь Прусії“, а в статтях Дорошенка з 1669 р. границя руського народу зачинаєть ся „від ріки Висли“.

ринної України або Руси, де була грецька віра й де є ще мова, а ж до Висли», а в письмі гетьмана Дорошенка з 1670 р. з вказівками для послів від запорожського війська на сойм читаємо про «духовні й світські руського православного українського народу стани». Се найяркіші докази тожсамости імен «Русь» і «Україна» вже в XVII. ст.

Що «Україною» звали й на Заході Європи всі землі нашого народу, про се свідчать почавши від другої пол. XVII. ст. видавані там географічні карти України й географічні словарі. Голяндські й французькі географічні карти з XVII. й XVIII. ст. зображають поодинокі частини «великої України», а іменно Київщину, Волинь, Поділля, Брацлавщину, Червону Русь (Галичину) й Покуттє (з містами Галичем, Коломиєю і ин.), а місто Львів зачислене там до «більших міст України». В деяких західно-європейських географічних словарях під іменем «Україна» знаходить ся й Холмщина.

З усього висше сказаного виходить ясно, що вже від половини XVII. ст. єствує нове загально-народне імя: «Україна», «Українець», «український», та що анї польські анї московські сусіди не можуть ніяк заперечити нашому народови історичного права до вживання сього імени.

II.

Великоросія чи Московщина?

(Як ми повинні називати наших північних сусідів?)

В статті п. з. «Боротьба за народне імя» виказав я ті причини, задля яких наш народ після загарбання йому його народнього імени «Русь, руський» московським народом, приневолений був прийняти для себе й своїх земель нове, хоч не менше старе імя, «Україна, Українець, український». Вказав я рівно-ж на брак всякої історичної основи в означуванню всіх земель українського народу іменем «Мала Русь», а земель московського народу іменем «Велика Русь» із сього згляду, що «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. в противенстві до цілости Руської держави, витвореної київськими князями, тільки Галицько-волинська держава. Коли-ж під сю пору вживаєть ся в нашій публіцистиці (зарівно в австрійській як і в державній Україні) на означенне земель московського народу імени «Великоро-

сія», *) то цілю отсеї моєї замітки є виказати, що ся назва не має не то ніякої історичної, ба, що більше, уживання її не має ніякої логічної основи.

Зачнемо від браку логічної основи імени «Великоросія». Для зазначення своєї відрубності від московського народу вживає наш народ імени «Україна, Українець, український». Так щож? Мимохіть ми самі одночасно заперчуємо сю відрубність нашого народу, називаючи землі московського народу «Великоросією». Беручи логічно, коли єствує якась «Великоросія», мусить єстувати як протиставлення до неї «Малоросія», а се, річ очевидна, мусить довести до погляду про єдинство обох народів, українського й московського, чи радше, як наказувала-б у тім випадку логіка, «малоруського» й «великоруського». На щастє не може тут мати рішачого впливу «логіка» наших публіцистів і ми, сягаючи до історичних основ, можемо перейти над нею до дневного порядку, відзиваючись до нашої суспільности з горячою просьбою, щоби раз на все покинула всякий фальшивий встид перед уживанням імени

*) Ось у „Вістнику політики, літератури й життя“ ч. 22 з 2-го червня 1918 в статті А. Жука: „До кого повинна пристати Україна“, читаємо: „Щодо Росії, краще (!) сказати Великоросії, мусить Україна в даній хвилі старати ся досягнути одної мети“.

«Московщина, Москаль, московський», коли сього не встидав ся наш безсмертний геній, Тарас Шевченко *).

Ще не так давно, бо зараз після революції в Росії, коли то дехто покладав великі надії на «автономію» України й інших народів у федеративній злуці з Московщиною, у нас встидали ся назвати нашого північного сусіда його власним іменем, зате залюбки уживано імени «Росія, Росіянин, російський». Передовсім яка тут логічна основа в означуванню сим іменем московського народу й його земель? Се-ж зовсім ясна річ, що імя «Росія» означало від початку XVIII. ст. державу, в котрої склад входили всякі інші народности, що «Росіянином» міг бути зарівно Москаль, як Українець або Поляк, подібно, як імя «Австрія» означає державу, а «Австрійцем» є кождий її

*) Коли ходить о фальшивий встид, то його у нас, на жаль, аж надто багато. Ось н. пр. в книжочці для народу проф. Грушевського: „Про старі часи на Україні“, С.-Петербург, 1907, що обіймає всього 176 сторінок, на ст. 69 при нагоді згадки про нарікання людей на Україні на „Кидів“, в 16-ти рядках дрібного письма пояснюєть ся, чому імени „Кид“ не належить вважати образливим!

Що до Шевченка, гл. н. пр. його „Розриту могилу“, де читаємо: „А тимчасом перевертні нехай підрастають, та допоможуть Москалеві господарювати“; „Чигирин“: „За що скородили спинами московські ребра“; „Суботів“: „Там то він молив ся, щоб Москаль добром і лихом з козаком ділив ся“.

горожанин, чи він Українець, чи Поляк, чи Німець і т. д.

Розгляньмо тепер історичні основи, чи можна Московщину звати «Росією», а Москалів «Росіянами», «російським» народом. І так годить ся зазначити, що імя «Росія» є грецького походження, а пішло з грецької назви «Рос» (від VIII. ст. почавши) на означенне українського (руського) народу, заким ще московський народ зявив ся на історичній видівні. З імени «Рос» утворило ся пізнійше грецьке імя «Розія» на означенне Руської держави, що опісля перейшло до нашої мови. Уже київський митрополит (від 1415 р.) Григорій Цамвлак підписував ся «Григорій Росский», київський митрополит Ізидор перший в 1439 р. став підписувати ся київським митрополитом і «всеї Росії», а смоленський єпископ Мисаїл у своїм «посланію» до папи римського з 1476 р. називає себе «електом на митрополію Київського престола і всеї Росії», називаючи при тім наш народ «російськими Словянами», «російськими синами». Отже бачимо, що імя «Росія, російський» пішло з грецької мови, а виобразувало ся не в Московщині, а у нас на Україні. На се звертає увагу учений крилошанин пок. Антін Петрушевич у замітці, котра в нашій науковій літературі пішла зовсім у забуттє. Подаючи повисші факти, пише він: «На основанії приве-

денних даних заключаєм, що названіє землі русскої Росією, народа же русскаго російським возникло і виобразовалось нашою церковною єрархією южною Руси, от которой оно заімствованно сіверною Русію і до сих пор нею употребляється» *).

Є тому історичним фактом, що як на означеннє своїх земель і народу московський народ загарбав наше історичне ім'я «Русь, руський», так само на означеннє своєї держави загарбав він нам ім'я «Росія, російський». Цікаво, що навіть син царя Івана Грізного, Федір, не бачив виключности права свого народу до імени «Росія», підписуючись «Пресвітлим царем і великим князем Москво-Россії» **), а шведський король Карло XII. в дипломі для запорожського війська з 10. мая 1710 р., вихвалюючи вірність гетьмана Орлика і «славного народу російського, що стогне в ярмі під премоужним московським пануваннєм» ***), признає не московському, а укра-

*) Літературний Сборник 1869, ст. 256. Крім сього додає він, що від імени „Росія“ „потом произошло російскій, Росіянин“.

**) Г. мою розвідку п. з. „Звідки пішло ім'я Україна“? Відень 1916, ст. 15.

***) Бизен: „Орлик у Швеції“. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 92) ст. 93: „inclutae gentis Rossiacae, sub jugo impotentis dominationis Moscoviticae anhelantis“.

їнському народови, як впрочім стверджують се висше наведені історичні дані, право до назви «російський народ».

Вернім ся тепер до розглянення історичної основи імени «Великоросія». Користаючи з упадку самостійности останньої частини давньої Руської держави, Галицько-волинського князівства в першій пол. XIV. ст., московські князі стали вважати свої землі властивою, старшою Русю і звати їх «Великою Русю», а землі нашого народу «Малою Русю». Історична основа імени «Велика Русь» дуже слабка, бо як уже згадано, імя «Мала Русь» означало тільки Галицько-волинську державу, отже «Великою Русю» супроти неї могла звати ся хіба цілість колишньої Руської держави, витвореної київськими князями, а не землі московського народу. Через те ніякої історичної основи не має підпис царя Алексія Михайловича після піддання України Хмельницьким Московщині в 1654 р.: «Божою милостю, ми великий государ, цар і великий князь Алексій Михайлович, всеї Великої і Малої Росії самодержець».

Властивим народним іменем нашого північного сусіда є імя «Московщина, Москва, московський». Як з Київa пішло імя «Русь» (ще в XI—XII. ст. «іти в Русь» значило іти до Київa, «вийти з Руської землі», значило вийти до Київщини) й розширило ся по-степеню на всі землі українського народу, так

з Москви пішло імя «Московщина», поширюючи ся на землі московського народу. Інша річ, що великі князі московські, вважаючи себе як потомки київських князів, спадкоємцями давньої Руської держави, покинули вживати на означення своїх земель імени «Московщина» (хоч цар Федір Іванович, як то ми бачили, зове їх «Москво-Росією»), а загарбали нашому народови імя «Русь». Одначе ще до кінця XVII. ст., а навіть у XVIII. ст. воліли західні народи Європи уживати для земель московського народу і для нього самого імени «Московщина», «Москалі» (Moscovia, Moscovitae) в противенстві до імени «Русь» (Russia, Ruthenia), уживаного на означення земель нашого народу під володінням Польщі й Литви.

Так само козаки в дипломатичній переписці з поч. XVIII. ст. все протиставлять Україні «Москалів». Наведу хоч би лише кілька прикладів. І так у меморіалі з 1711 р., котрий козаки мали предложити турецькій Порті, нарікають вони, що «несправедливий Москаль посягає по Київ, столичний город України й бажає його відорвати», додаючи при тім, що «як чоловікови без душі, так Україні годі жити без Київа» *). А гетьман Орлик у своїм меморіалі

*) Колесса: „Матеріали до історії Козаччини з рр. 1709—1721, зібрані в Шведськім Державнім Архіві в Штокгольмі“. Львів

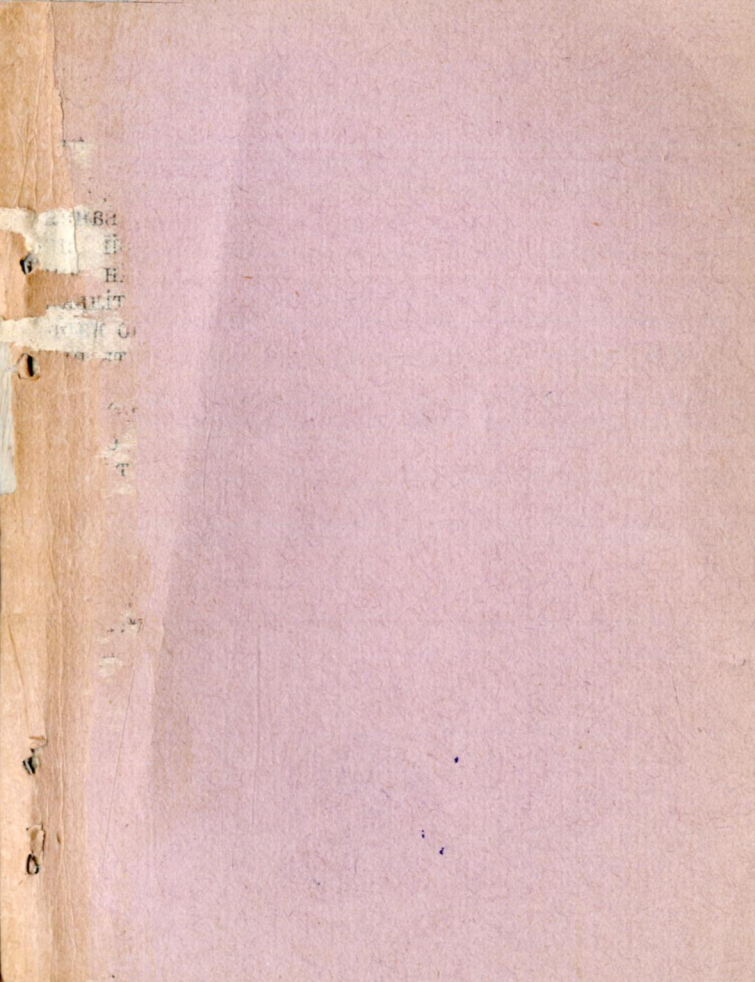
до шведського короля Карла XII. (між 1711 а 1713 р.) протиставить «всему українському народови» «Москалів», пишучи з жалем про «московське ярмо й підданство» *).

Бачимо з повисших заміток, що зарівно льогіка й історія промовляють против ужива імени «Великоросія». Не стало вже Російської держави, остав нині лише народ, але він ані «російський», ані «великоруський», тільки «московський». Багато в нас було кань на те, що наші сусіди Поляки зовуть нас «Малорусинами» (Malorusini), а у Німців ми ще до недавна були «Kleinrussen» (Малороси). Та на се одна тільки рада: Шануймо самі себе, то й нас будуть шанувати!

1910 ст. 12: „iniuste Moscus praetendit metropolim Ucrainae urbem Kioviam, eamque ab Ucraina separare conatur“.

*) Записки Н. Тов. ім. Шевченка т. 92 (стаття Бизена), ст. 114 і 116: „gens universa Ucrainensis ad fortia contra Moscos agenda allici nobisque couniri possit“; „Mosci“; „iugum Moscoviticum“; „Scylla Moscoviticae subiectionis“.

(25k)

0,48 km

(1986)

PL

223

РА 223

у

Б. Барвінський.

Історичні права.